

-
- розвитку) / Матеріали наукової конференції [Екологічна ситуація в Тернопільській області, її аналіз та перспектива вирішення]. – Тернопіль: Г.Т.Н.Ц. "Збручекологія", 1994. – С. 72-77.
10. Царик П., Ленків І. Микола Петрович Чайковський та його вклад у розбудову природно-заповідного фонду Тернопілля. Історія української географії картографії. Збірник матеріалів 4-ї Міжнародно наукової конференції, присвяченої 110-літньому ювілею професора Володимира Кубійовича Тернопіль, 18-19 листопада 2010р. . – Тернопіль: Підручники і посібники, 2010.. – С. 68-70.

Олександр ВІКИРЧАК,
*начальник науково-дослідного відділу,
Національний природний парк "Дністровський каньйон"*

МИКОЛА ЧАЙКОВСЬКИЙ І ПРИРОДОЗАПОВІДАННЯ ТЕРНОПІЛЬСЬКОГО ПРИДНІСТЕР'Я

Природозаповідання передбачає обмеження або й припинення господарської діяльності на певних ділянках території чи акваторії. Тому часто-густо натикається на шалений спротив тих, хто зацікавлений саме у господарських заходах. І тільки неординарні яскраві особистості, люди з високим рівнем громадянської відповідальності, залишають за собою добрий слід збереженими для людини куточками чарівної природи. Саме такою особистістю був Микола Петрович Чайковський (1922 - 2011) [1,2,5,12].

Передумови діяльності М. Чайковського

Активний етап заповідання на території Тернопільського Придністер'я припадає на першу половину ХХ століття. Він, насамперед, пов'язаний із відкриттям унікальності рослинного світу Придністер'я польськими ученими.

Важливим поштовхом у цій справі став Конгрес представників науки Чехословаччини, Польщі та Румунії щодо охорони природи в прикордонних районах цих країн, що відбувся 13-14 грудня 1929 року у Кракові. На з'їзді йшлося про те, що флора Дністровського яру може катастрофічно зникнути, якщо не взяти її під охорону. Для вирішення цього питання було створено спеціальну комісію з представників Польщі та Румунії.

Сприяючи роботі комісії, молодий польський вчений В.

Гаєвський в 1931 році опублікував статтю з матеріалами інвентаризації реліктової рослинності дністровських стінок [14].

Станом на 1939 рік за активної участі В. Шафера на теренах краю було створено такі

заповідні об'єкти: степовий резерват "Колодрібка" під Заліщиками, лісовий резерват "Глоди" над Дністром, степовий резерват в Обіжеві під Заліщиками, лісостеповий резерват "Жижав", степовий резерват в Олексинцях під Борщовом, лісові резервати в Шутроминцях № 1, № 2, № 3, № 4 та печера "Кривче Гірська". Крім того 13 дністровських стінок за пропозицією Гаєвського готувалися до заповідання [9].

Працівники НПП "Дністровський каньйон" разом із екологами Тернопільщини після церемонії відкриття меморіальної дошки М.П. Чайковському Тернопіль 23.05.2013 р., фото автора

Однак з приєднанням Західних областей до складу Української РСР все, що було запові-дано до 1939 року, втратило юридичну силу Від 1940-х до 1960-х років від-бувся занепад заповідної справи. Біль-шість заповідних об'єктів дуже пост-

раждали під час воєнного й післявоєнного лихоліття, інші – на підставі постанови Ради Міністрів СРСР за №3192 (1951 р.) були ліквідовані взагалі, зокрема і придністерські: "Урочище Глоди",

---

лісові резервати “Галілея” та Шутроминський, Золотопотіцька бучина [2, 9].

Активізувала-ся природоохоронна діяльність у 1967 році, коли було створено державний комітет з охорони природи при Раді Міністрів УРСР та його інспекції в областях. На Поділлі першим старшим інспектором з охорони природи став ентузіаст заповідної справи, досвідчений лісничий, видатний природолюб Микола Петрович Чайковський.

Роль Чайковського в природо заповіданні на теренах Тернопільського Придністер'я

У 1946 – 1967 роках Чайковський М.П. був лісничим у різних куточках західної України. Зокрема він очолював Золотопотіцьке та Дорогичівське лісництва, що розташовані в Придністер'ї. Від 1967 р. й до виходу на заслужений відпочинок М.П. Чайковський працював в обласних природоохоронних структурах Тернопілля [2,5]. Навколо нього швидко сформувалося коло однодумців, палких патріотів, людей, що були закохані у красу рідного краю й щиро їй служили.

Справедливо Миколу Петровича Чайковського називають організатором природно-заповідного фонду (ПЗФ) області. За час його роботи в органах охорони природи ним особисто виявлено близько 300 об'єктів, розкиданих по всій Тернопільщині. Проте особливе місце у діяльності Миколи Чайковського посідав Дністер і Придністер'я. Тому не випадково на меморіальній дошці, встановленій у 2013 році на будинку, де він мешкав, Микола Петрович зображений саме на фоні ландшафту Дністровського каньйону. Із 573 об'єктів природно-заповідного фонду Тернопілля (станом на 2011 р.) 270 – тобто майже половина – розташовані саме в придністерських районах [11]. Майже на всі ці об'єкти він особисто підготував проекти рішень облвиконкому.

Уже у 70-их роках були відновлені природно-заповідні об'єкти, що існували у довоєнний період, втілено у життя задум Гаєвського про заповідання стінок Дністра, створено ряд нових об'єктів ПЗФ.

" З рекомендованих В. Гаєвським та В. Шафером 16 ділянок під охорону держави в 1969-1971 роках було взято 14 об'єктів" – таким був старт роботи Чайковського М.П. у державних природоохоронних структурах [9]. Відоме на всю Україну

ботанічне намисто із заказників державного значення поблизу м. Заліщики (Обіжево, Жижава, Криве, Касперівський) – заслуга цієї людини [3,5,11].

До кінця своєї робочої кар'єри Микола Петрович продовжував пошуки ділянок, де природні комплекси збереглись у відносно первісному стані і готував надання їм статусу природоохоронних об'єктів. На початку 90-их років Микола Чайковський був причетним до роботи малого підприємства "Адоніс", створеного групою ентузіастів-природоохоронців ТНПУ і у завдання якого входило виявлення ділянок, вартісних до включення до ПЗФ [10]. На початку 90-их років автору довелось особисто зустрітись з цією неординарною людиною. Микола Петрович живо відгукнувся на повідомлення про нові цікаві природні ділянки, що вартували заповідання і приїздив на Заліщанщину, щоб на місцевості уточнити межі майбутніх заказників "Харитонівський", "Каштелянка", "Бубнівка". У тій поїзді його супроводжував тоді ще молодий співробітник, а зараз відомий в області природоохоронець, продовжувач справ Миколи Петровича Ігор П'ятківський.

Микола Петрович добре усвідомлював, що окремі , розрізнені об'єкти не можуть у повній мірі репрезентувати унікальну природу берегів Дністра. Вивчаючи світовий досвід природоохоронної роботи, він прийшов до висновку про необхідність створення національного парку. Цю ідею Микола Петрович з властивою йому енергією пропагував і обстоював на різних рівнях, в різних інстанціях ще з 70-их років минулого століття [2, 5].

Уже в 1972 р. в м. Заліщики відбулась перша міжобласна нарада з питання створення Дністровського державного парку в межах Івано-Франківської, Тернопільської, Чернівецької і Хмельницької областей

Оскільки створення природоохоронної установи міжобласного масштабу не просувалось через труднощі адміністративно-правового характеру, Микола Петрович рухався по шляху створення Парку на території однієї, Тернопільської, області.

У 1990 році в межах області створено державний природний ландшафтний парк "Дністровський каньйон" площею 42084 га. З

прийняттям у 1992 році Закону України “Про природно-заповідний фонд України” він переведений у категорію “регіональний ландшафтний парк”. Але, відповідної адміністрації, яка б мала забезпечувати охорону природних комплексів та об’єктів створено не було.

У 1998 році групою тернопільських науковців та природоохоронців розроблено попереднє обґрунтування створення національного парку “Дністровський каньйон” і знову піднято питання перед Кабінетом Міністрів. Очікування Миколи Петровича частково здійснилися у 2010 році коли указом Президента України було прийнято рішення про створення національного природного парку “Дністровський каньйон” на площі 10829 га. Хоча мріяв про дещо інше: "Національний парк планується створити на базі існуючого у Тернопільській області регіонального ландшафтного парку “Дністровський каньйон” площею 42064 га, правобережної дністровської долини Івано-Франківської і Чернівецької та лівобережної Хмельницької областей з прилеглими лісами, полями, луками, іншими угіддями загальною площею понад 100 тисяч гектарів" – писав у він ще у 1995 р. в одній із своїх статей [8]

М.П. Чайковський на схилах Дністровського каньйону серед студентів та викладачів ТНПУ, окол. с. Берем'яни, Червона гора, 1997 р., фото надане І. Леньків

Потенціал постаті Івана Чайковського для справи екологічного виховання молоді

Микола Чайковський чудово поєднував у собі фахові якості державного службовця та романтичне захоплення творіннями матінки-Природи.

Як державний службовець, який змушений діяти суто у правому полі, Микола Петрович уміло використовував свій досвід у справі збереження природної спадщини. До прикладу: свого часу у селі Трубчин колишнього Борщівського району (тепер Мельнице Подільська ОТГ) під охорону взято відслонення силуру (пам'ятка природи загальнодержавного значення), де зростають рідкісні рослини: ефедра двоколоса, цибуля гірська, півники угорські та ін. Під час самовільної заготовлі каміння на заповідній ділянці була знищена ефедра двоколоса. Проте прокуратура не визнала збитки, нанесені рідкісним видам рослин, бо відслонення силуру в с. Трубчин було на той час геологічною пам'яткою природи. Подібні випадки свого часу мали місце і в інших частинах Тернопільщини. Зокрема, в Голицькому ботанічному заказнику та Чистилівському орнітологічному заказнику. Такі колізії Микола Петрович пропонував усунути надаючи заповідним об'єктам подвійний статус. Голицький заказник мав би стати ботаніко-ентомологічним, пам'ятка природи в с. Трубчин – геолого-ботанічною, Чистилівський орнітологічний заказник загальнодержавного значення Чистилівський заказник – орніто-гідрологічним.

Описи природи дністровської долини, які робив М. Чайковський у своїх книгах, завжди емоційно яскраві, здатні викликати таке ж захоплення у читача. Вони наче поезія у прозі. Одночасно тексти базовані на науково-достовірних фактах: ні фахівець-ботанік зоолог, географ чи палеонтолог не зміг дорікнути Миколі Петровичу за порушення принципу науковості [4,6,7].

Життєвий шлях Миколи Чайковського гідний наслідування, як приклад служіння Батьківщині, майбутнім поколінням через природо заповідання. А його літературний доробок має ширше використовуватись для справи екологічного та патріотичного виховання молоді.

Подяки: автор висловлює подяку Світлані Сліпченко, Володимирі Черняку, Галіні Оліяр за надані тексти статей, Ірині Леньків за надані фото з родинного архіву, Володимирі Черняку

Література:

1. Вікирчак О.К. Пристрасний захисник природи. Газета «Колос», № 82-83(8072), 5.10. 2012 р.
2. Вікирчак О.К., Пятківський І.О., Площанський П. Історичні передумови створення НПП “Дністровський каньйон.” Наукові засади природоохоронного менеджменту екосистем каньйонного Придністров’я: матеріали Першої міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої сторіччю ботанічних досліджень у регіоні (11-12 вересня 2014 р. м. Заліщики) Львів Ліга-Прес –2014. С. 11-18
3. Зелінка С.В. Природоохоронна характеристика заповідного урочища “Криве” на Західному Поділлі. Досягнення ботанічної науки на Україні 1970-1973 рр. К.: Наукова думка. 1976 С. 156-158
4. Свинко Й.М., Волік О.В. Травертинові скелі — невід’ємна складова регіонального ландшафтного парку “Дністровський каньйон”. Наукові записки ТДПУ. Серія: географія. Тернопіль. №2, ч. 1. 2004. С. 73-77.
5. Сліпченко С. Ініціатор створення національного природного парку “Дністровський каньйон”. газ. Свобода, № 56(2682), 13 липня 2012.
6. Чайковський М.П. Пам’ятки природи Тернопільщини. Львів: Каменяр. 1977.
7. Чайковський М.П. Дністровський каньйон: природознавчий нарис. Львів: Каменяр. 1981. 76 с
8. Чайковський М. П., Сінгалевиц О. В. “Дністровський каньйон” Матеріали науково-практичної конференції ”Проблеми становлення і функціонування новостворених заповідників”, 12-15 червня 1995р., Гримайлів. С. 256 – 257
9. Чайковський М, Сліпченко І. Історія розвитку заповідної справи вТернопільській області. “Роль природно-заповідних територій Західного Поділля та Юри Ойцовської у збереженні біологічного та ландшафтного різноманіття”. Збірник наукових праць. Гримайлів, 2003. С. 115-122.
10. Черняк В. М. " Адоніс " оберігає червонокнижні рослини. Студентський вісник ТНПУ, 38(131), 1992
11. Черняк В.М, Пятківський І. О., Синиця Г. Б. Унікальні перлини природи Тернопільщини. Тернопіль, 2012
12. Черняк В.М., Вітенко І.М., Леньків І.В., Проців Г.П. Чайковський Микола Петрович: Заслужений природоохоронець України, почесний член Українського Товариства мисливців і рибалок, член - кореспондент Екологічної академії наук України. Заповідний куточок імені Миколи Чайковського. Матеріали Всеукраїнської науково-

---

практичної конференції "Біорізноманіття України в контексті сучасних природних умов середовища (04-05 червня 2020 року, Тернопіль). С.265 – 272.

Юрій СМЕРЕЧИНСЬКИЙ, аспірант
*Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка*

АНАЛІЗ ВНЕСКУ МИКОЛИ ПЕТРОВИЧА ЧАЙКОВСЬКОГО У ФОРМУВАННЯ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Постановка науково-практичної проблеми. Не залежно від часового проміжку, природно-заповідний фонд завжди посідає ключове місце, як у формуванні національної політичної, так і наукової думки, оскільки заповідні території виконують ключові функції у збереженні цінних природних комплексів, та ряд функцій пов'язаних безпосередньо із життєдіяльністю людини. Тому варто дослідити як одна людина може внести непомірну лепту в формування охоронних територій цілого регіону.

Актуальність і новизна дослідження. У зв'язку із відзначенням 100-літньої річниці від дня народження видатного природоохоронця Тернопільщини, варто ще раз підкреслити його внесок у заповідну справу рідного краю.

Аналіз останніх публікацій за темою дослідження. За темою дослідження проаналізовано праці Вікирчака О., Ленків І., Черняка В., Синиці Г., та П'ятківського І.

Виклад основного матеріалу. Життєвий шлях Миколи Петровича Чайковського розпочався 2 листопада 1922 року у селі Тарасівка Жмеринського району на Вінничині. Свої наукові та природодослідницькі здібності почав розвивати у гірському училищі у м. Нальчик після закінчення якого молодшим контролером Верхньо-Балканської геологопошукової партії, а пізніше до 1941р. колектором Згідської геологорозвідувальної партії у Північній Осетії. У пошуках благородних металів він побував на вершинах Ельбрусу, Тереколу, Малий, Великий Азау, Донгус Орун. На початку 1941р. з родиною переїжджає в м. Станіслав (Івано-Франківськ), де працював контролером поїздів до початку війни. Під час війни знаходився в окупації та працював на